

บทวิจารณ์หนังสือ:

กำจร หลุยยะพงศ์

ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556. 441 หน้า

รองศาสตราจารย์.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ¹

Assoc. Prof. Dr. Pathom Hongsuwan¹

หลังจากที่สอนนิสิตหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทั้งในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ในรายวิชาเกี่ยวกับวรรณกรรมกับสังคมบ้าง หรือคติชนกับสังคมบ้าง ก็พบว่าจำเป็นที่จะต้องหาดำรับตำราว่าด้วยประเด็นการศึกษาทางสังคมที่เชื่อมร้อยกับข้อมูลทางวรรณกรรมและคติชนไปพร้อมๆ กัน โดยมุ่งหวังที่จะนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อช่วยทำให้นิสิตได้มองเห็นและเข้าใจกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่สามารถนำมาใช้ใน

¹รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การมองปรากฏการณ์ทางวรรณกรรมและคติชนได้ ซึ่งอาจารย์กำจรก็ได้พบว่า มีหนังสือเล่มหนึ่งที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี หนังสือเล่มนี้แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมและคติชนโดยตรง เนื่องด้วยเป็นผลงานทางด้านนิเทศศาสตร์ว่าด้วยภาพยนตร์ แต่ก็นับว่าเป็นเรื่องราวที่ไม่ใช่เรื่องไกลกันมากนัก เพราะวรรณกรรมกับภาษาภาพยนตร์ และคติชนกับภาพยนตร์ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันและกัน ดังจะเห็นว่าภาพยนตร์หลายเรื่องก็สร้างจากนวนิยายหรือวรรณกรรมบ้าง บางที่ก็นำเอานิทานตำนานปรัมปราสร้างเป็นหนังเป็นละครด้วยเช่นกัน ฉะนั้นภาพยนตร์ วรรณกรรม และคติชนจึงถือว่าเป็นข้อมูลของกลุ่มนักวิชาการในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ตีความร่วมกันมาแต่ไหนแต่ไร

ผลงานที่อาจารย์กำจรกล่าวถึงในที่นี้เป็นหนังสือมีชื่อเรื่อง “ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ” เขียนโดยรองศาสตราจารย์ ดร.กำจร หลุยยะพงศ์ อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2556 อย่างที่เกริ่นนำไว้แล้วว่า ผู้เขียนได้พยายามแสวงหาหนังสือที่มีการใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนเพื่อให้ลูกศิษย์มีเครื่องมือเพื่อทำความเข้าใจและมองปรากฏการณ์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ ซึ่งหนังสือเล่มนี้นับเป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่มีการเลือกใช้แนวคิดที่น่าสนใจโดยเฉพาะแนวคิดร่วมสมัยในยุคของกระแส Post Modern ดังที่อาจารย์กำจรได้อธิบายไว้ท้ายเล่มอย่างน่าสนใจว่า

การศึกษาภาพยนตร์กับสังคมในหนังสือเล่มนี้ต่างไปจากหนังสือเล่มอื่นที่มุ่ง “การวิจารณ์ภาพยนตร์” ซึ่งจะทำให้ความสำคัญต่อการประเมินคุณค่าภาพยนตร์ (หรือการให้ “ดาว” แก่ภาพยนตร์) ว่าภาพยนตร์เรื่องต่างๆ ที่ได้รับชมมีคุณค่าเชิงศิลปะยกระดับจิตใจและที่สำคัญคือการมองว่า “ภาพยนตร์จะทำหน้าที่สะท้อน (reflection) สังคม” ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากวิธีคิดดังกล่าวมีฐานคิดที่ว่า “ภาพยนตร์เป็นเสมือนศิลปะที่มีคุณค่า” แต่ในที่นี่จะเน้น การวิเคราะห์ภาพยนตร์ ไม่ว่าจะ เป็นภาพยนตร์เรื่องใดก็ตามย่อมแฝงไปด้วยความหมายบางอย่างที่มีอำนาจในสังคมกำหนด ดังนั้น ภาพยนตร์จึงไม่ได้ทำหน้าที่สะท้อนสังคม แต่กลับ “ประกอบสร้าง (construction) สังคม”

หนังสือภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ ของอาจารย์กำจร หลุยยะพงศ์ นี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ซึ่งมีจำนวน 8 บท

ด้วยกัน โดยเป็นการรวบรวมเนื้อหาบทความที่มาจากกรณีศึกษาของอาจารย์กำจรเองที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์และสังคมซึ่งสนใจการวิเคราะห์อุดมการณ์หรืออำนาจที่ครอบงำภาพยนตร์คู่กับอำนาจของการตีความหมายของผู้รับสารโดยเน้นการวิเคราะห์ภาพยนตร์ตามสำนักวัฒนธรรมศึกษา มีรายละเอียดโดยสังเขปในแต่ละส่วนดังนี้

ส่วนแรก ว่าด้วยทฤษฎีการวิเคราะห์ ภาพยนตร์ โดยอาจารย์กำจรได้แสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์ภาพยนตร์ว่าจะดำเนินการได้อย่างไรบ้าง ดังปรากฏในบทแรกเรื่อง “ดูหนังด้วยแว่นทฤษฎี: แนวคิดเบื้องต้นของการวิเคราะห์ภาพยนตร์” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวทางการวิเคราะห์ภาพยนตร์ที่นิยมใช้กันอย่างน้อย 3 แนวทาง คือ การวิเคราะห์ตัวบท บริบท และผู้รับสารหรือผู้ชม

ทั้งนี้ อาจารย์กำจรได้กล่าวถึงเงื่อนไขการวิเคราะห์ภาพยนตร์ด้วยทฤษฎีว่ามีสิ่งที่พึงตระหนักอย่างน้อย 3 ประการ คือ **ประการแรก:** การใช้ทฤษฎีที่ส่องให้เห็นความจริงในภาพยนตร์ต้องพึงระลึกว่าทฤษฎีจะส่องให้เห็นความจริงบางส่วนเสียเท่านั้น แต่ละทฤษฎีก็จะมี “พลังการอธิบาย” ปรากฏการณ์หรือทำให้เห็นมุมมองบางส่วน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การกำหนดการรับรู้ให้เรา ดังนั้น หากใช้ทฤษฎีใดในการวิเคราะห์ก็จะเห็นความจริงตามที่ทฤษฎีนั้นๆ อธิบาย **ประการที่สอง:** การใช้ทฤษฎีอาจมีลักษณะผสมผสานกัน เช่น ทฤษฎีสำนักรับรู้ก็ยังสามารถผสมผสานกับสำนักจิตวิเคราะห์เพื่ออธิบายให้เห็นกลไกการครอบงำความหมายที่เจาะลึกลงไปในระดับจิตไร้สำนึกได้ และ**ประการสุดท้าย:** เนื่องจากทฤษฎีด้านภาพยนตร์มีลักษณะวิวัฒนาการตลอดเวลา ทั้งในหมู่ของนักวิชาการด้านภาพยนตร์ตลอดจนนักวิชาการด้านอื่นๆ ที่สนใจใช้ภาพยนตร์เป็นวัตถุศึกษา และแม้กระทั่งผลกระทบจากสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป การศึกษา ภาพยนตร์จึงยังรุดหน้าไปอีก เช่น ภาพยนตร์กับการแสดง เรือนร่าง เสียง ฉาก กฎหมาย และการควบคุม ตลอดจนการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี เป็นต้น

ส่วนที่สอง ว่าด้วยภาพยนตร์กับการประกอบสร้างผู้คน : ผี ผู้หญิง และผู้สูงอายุ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาบทความจำนวน 4 เรื่อง ได้แก่

เรื่องแรก “ผีที่เปลี่ยนไปในภาพยนตร์ผีไทย” อาจารย์กำจรได้สำรวจให้เห็นว่าแม้แต่ผีที่ถูกมองว่าไร้สาระงมงายก็ยังเป็นสิ่งที่ภาพยนตร์ผีสามารถสร้างขึ้น และที่สำคัญคือผีในสังคมไทยก็มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งนั่นก็มาจากอำนาจของสังคมเป็นผู้กำหนดเปลี่ยนไป ส่วนเนื้อหาอีก 2 เรื่อง คือ “ผู้หญิงกับหนังรักแบบไทยๆ และความสัมพันธ์ข้ามชาติ” และ “อำนาจของการต่อสู้เชิงอำนาจในภาพยนตร์เรื่อง The Good Woman of Bangkok” ทั้งนี้บทความเรื่องแรกได้พยายามแสดงให้เห็นถึงแนวทาง

การสร้างสตรีให้ตระหนักถึงความหมายของชาติไปพร้อมๆ กันกับความรัก และส่วน
เรื่องที่ 2 มุ่งเน้นกรณีที่ต่างชาติสร้างสตรีไทยในหนังสือสารคดี และผลกราววิเคราะห์ได้
เผยให้เห็นวิถีคิดของชาวตะวันตกที่มักมองสตรีไทยในฐานะ “วัตถุทางเพศ” อย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้แม้แต่ในหนังสือสารคดีที่เน้นความจริงก็ตาม อันเป็นผลมาจากอุดมการณ์
“เพศสภาพ” และ “บุรพคตินิยม” ที่ฝังรากลึกในทัศนคติของชาวตะวันตก นอกจากนี้
ยังนำเสนอให้เห็นถึงความพยายามต่อสู้ ต่อรองความหมายของสตรีไทยในเรื่องด้วย
และเรื่องสุดท้าย “วาทกรรมอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไทยในสื่อบันเทิง” อาจารย์กำจร
ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงกลุ่มภาพยนตร์ นวนิยาย และละครไทยที่จัดเป็นสื่อบันเทิง
ต่างร่วมกันผนึกกำลังสร้างอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุไทยในหลากหลายมิติ ทั้งในเชิง
คุณค่าและความอ่อนแอ

ส่วนที่สาม ว่าด้วยภาพยนตร์กับการประกอบสร้างประวัติศาสตร์และชาติ
ทั้งนี้อาจารย์กำจรได้พยายามนำเสนอภาพให้เห็นการทำหน้าที่ของแผ่นฟิล์มที่สร้าง
ประวัติศาสตร์ ชาติไทย และประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีเนื้อหาบทความจำนวน 3 บท
ได้แก่ บทความแรกเรื่อง “พลิกหน้าประวัติศาสตร์ในภาพยนตร์ไทย” โดยอาจารย์
กำจรพบว่า ภาพยนตร์ไทยทำหน้าที่สะท้อนประวัติศาสตร์ให้เห็นหลากหลายมิติ
ทั้งประวัติศาสตร์ในระดับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประวัติศาสตร์สังคม และ
ประวัติศาสตร์แนวทดลอง นอกจากนี้เมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดการประกอบสร้าง
ก็จะพบว่า ภาพยนตร์ประวัติศาสตร์ไทยที่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้ต่างหนี
ไม่พ้นการประกอบสร้างจากอุดมการณ์ต่างๆ นับตั้งแต่อุดมการณ์ชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์ อุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน เช่น ความรุนแรง การต่อสู้
และอดทน รวมถึงการเริ่มนำเสนออุดมการณ์ที่โต้แย้งความหมายของประวัติศาสตร์
กระแสหลัก ส่วนบทความเรื่องที่ 2 “ผู้คนบนผืนลุ่มแม่น้ำโขงในแผ่นหนัง” ซึ่งอาจารย์
กำจรได้นำเสนอให้เห็นว่า ตลอดศตวรรษแห่งหนังไทย หนังไทยทำหน้าที่ประกอบสร้าง
ภาพผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงอย่างน้อย 3 ด้านด้วยกัน

ด้านแรก การผลิตซ้ำภาพศัตรูคู่แค้น ในหนังที่เกี่ยวข้องกับประเทศพม่า ซึ่งมี
ปริมาณมากที่สุด

ด้านที่สองคือ การนำเสนอปัญหาการบ้านการเมืองของประเทศลุ่มแม่น้ำโขง
ทั้งปัญหาชนกลุ่มน้อยในพม่า ปัญหาของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์

ด้านสุดท้าย คือ การนำเสนอความเชื่อมโยงในมิติทางวัฒนธรรม ดังเช่น ความเชื่อ
เรื่องผี ความร่วมมือกันของวัฒนธรรมไทยในดินแดนภายนอกประเทศ และการรुकคืบ
ของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์สู่ลุ่มแม่น้ำโขง

ส่วนบทความเรื่องสุดท้าย คือ “จากกบฏผีบุญสู่กองทัพผีปอบ (หวีดสยอง) : ว่าด้วยการต่อสู้ของอีสานและลาวในโลกความเป็นจริงและหนังผี” โดยอาจารย์กำจรชี้ให้เห็นว่า ในอดีตเหตุการณ์กบฏผีบุญสามารถวางหม้ออ่อนของการไม่ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ ในยุคปัจจุบันนี้หนังไทยเรื่อง “บ้านผีปอบ” ก็ถือเป็นการเติมเชื้อไฟให้กับความเชื่อดังกล่าวด้วยเช่นกัน

จากที่ได้กล่าวให้เห็นรายละเอียดความเป็นมาและสาระสำคัญโดยสังเขปของหนังสือเล่มนี้ตามที่ได้อรรถาธิบายมาข้างต้น หนังสือ “ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ” ของอาจารย์กำจร หลุยยะพงศ์ จึงเป็นหนังสือที่มีความน่าสนใจและมีความใหม่ในเชิงมุมมอง แนวคิด และทฤษฎีที่ได้นำมาใช้ในการประกอบสร้างเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของภาพยนตร์ที่โยงกับประเด็นทางสังคมในบริบทของไทยได้อย่างลึกซึ้งทีเดียว อีกทั้งการนำทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่มาใช้ในการมองข้อมูลทางวรรณกรรมบ้าง ภาพยนตร์บ้าง ในสังคมไทย หนังสือแนวนี้อาจมีไม่มากนัก ด้วยเหตุนี้หนังสือ “ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ” จึงเป็นหนังสือทางวิชาการที่เหมาะสมแก่การนำไปใช้เป็นแบบทดลองในการมองมุมของข้อมูลในสาขาอื่นๆ โดยเฉพาะในกลุ่มทางด้านสังคมศาสตร์ อาทิ คติชน ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และภาษาศาสตร์สังคมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ผู้อ่านก็ยังสามารถประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ได้มีการนำไปใช้ในหนังสือเล่มนี้มาเป็น “แนวทดลอง” อ่านข้อมูลที่ตนเองสนใจให้เกิดความรอบด้านและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้นได้อีกประการหนึ่ง

หนังสือ “ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ” จึงน่าจะเป็นทั้งหนังสือสำหรับคนทั่วไปที่ต้องดูหนัง อ่านแผ่นฟิล์มอย่างลึกซึ้ง รวมทั้งยังใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอนสำหรับผู้สนใจด้านสังคมศาสตร์แนวหลังสมัยใหม่อีกเล่มหนึ่งที่สำคัญในปัจจุบัน ซึ่งสามารถช่วยทำให้เรามีความรู้ ความเข้าใจต่อประเด็นและมุมมองทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะเรื่องแนวคิดว่าด้วยการประกอบสร้างทางสังคมได้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น